

Милосав Вешовић, Зоран Ранковић (Београд)

О једном значењу лексеме *πίστις* код Светог апостола Павла

✦ Кључне речи:
Свети апостол Павле, Ареопаг, Дела апостолска, πίστις, верносћ, доказ, српскословенски језик.

Свети апостол Павле се као нико други трудио да на хеленском простору или оспује или пак утврди основане Цркве. Његова тзв. „мисионарска путовања“, изложена у *Делима апостолским*, представљају историјско сведочанство ширења хришћанства у хеленском свету. На „Другом мисионарском путовању“ апостол Павле у Филипима у Македонији оснива прву Цркву на тлу Европе, за коју је био, како произилази из његових посланица, нарочито везан. На том истом путовању апостол Павле стиже до Атине, где, чини се, његова проповед није имала успеха. Наводећи Павлов говор на Ареопагу, писац *Дела апостолских* наводи да су Атињани посматрали и слушали Апостола са сумњом и фразом „Чућемо те други пут о томе“ (да 17, 32). Чини се да

У раду се разматра једно значење лексеме *πίστις* у беседи апостола Павла на Ареопагу. Он, наиме, употребљава ову лексему у значењу „доказ“ како би своју проповед о Јеванђељу приближио атинским философима.

је, по Луки, проповед о васкрсењу мртвих била главни камен спотицања за атинске философе. У тој беседи апостол Павле употребио је лексему *πίστις* у значењу које је било блиско ученим атинским философима.

У овоме раду желимо да осветлимо значење те лексеме у конкретном случају – говору апостола Павла на Ареопагу – осврћући се на исто значење у хеленској традицији. Сви примери превода на српски језик представљају наш превод. У велике заграде – [] – стављене су речи придодате ради јаснијег значења.

Фреквентност именице *πίστις* у *Новом завезју* – јавља се 243 пута, као и њен изузетан религијски карактер, јасно говоре да је она постала централни концепт који одређује нови однос између човека и Бога,

као и суштину хришћанске религије уопште. И глагол *πιστεύω* је у *Новом завезију* посведочен тачно 243 пута. Вредна је пажње и чињеница да су неки други, такође битни термини за хришћанску традицију знатно мање заступљени у *Новом завезију* од именице *πίστις*: именица *ἀγάπη* 116 пута (Baier 1988: 10), именица *δικαιοσύνη* 92 пута (*ibid.* 396), именица *ἐλπίς* 53 пута (*ibid.* 511), именица *νόμος* 195 пута (*ibid.* 1099).

Оваква кључна улога именице *πίστις* у *Новом завезију* не може се у довољној мери сагледати само из перспективе њене употребе у делима хеленизованих Јевреја, која је свакако снажно утицала на неке новозаветне примене ове именице. У прилог таквој процени говори и следећа статистика: за хебрејску основу *ᾱ* – пре свега у каузативној (*Hiphil*) и пасивно/рефлексивној (*Niphal*) употреби са значењима „задобити постојаност, потпуно се ослањати на некога, веровати поруци“, која се у *Сейијуаинији* преводи по правилу само речима са основом *πισ-*, утврђено је у *Сипаром завезију* укупно 100 потврда, од чега на именицу *πίστις* у *Сейијуаинији* одлази 59 потврда (LEN 2003: 493), што у поређењу са 243 (Baier 1998: 1336) потврде само за именицу *πίστις* у *Новоме завезију* потврђује огроман пораст важности новозаветног појма вере у односу на старозаветни. Стога у новозаветној традицији треба најпре рачунати на даљи самостални развој именице *πίστις*, који су условили сами догађаји, тј. Христова мисија.

Као у претходне две традиције, старохеленској и хеленојудејској, лексема *πίστις* и у *Новоме завезију* показује пасивно и активно значење.

У пасивном значењу „верност, поузданост“ именица *πίστις* често се налази у друштву именица које указују на посто-

јање других врлина. Тако поред именица *ἡ κρίσις καὶ τὸ ἔλεος*:

„Тешко вама, законозналци и фарисеји, лицемери, јер дајете десетак од нане, копра и кима, а занемаристе најважније одредбе закона: праведност, милосрђе и верност (*τὴν κρίσιν καὶ τὸ ἔλεος καὶ τὴν πίστιν*); то је требало чинити, а оно не занемаривати“ (Мт 23, 23).

Већ из *Сейијуаиније* познати спој две карактерне особине *πίστις πραΰτης* поново налази своје место у такозваном каталогу врлина:

„А плод Духа је љубав и радост и мир, дуготрпење и благод и доброта, верност и кротост (*πίστις πραΰτης*) и уздржање; таквим [врлинама] закон се не противи“ (Гал 5, 22–23).

Такође по узору на *Сейијуаинију*, именицом *πίστις* означава се Божја верност према савезу склопљеном са јеврејским народом:

„Каква је предност Јеврејина [у односу на друге људе], или каква је корист од обрезања? Велика у сваком погледу. Прво, зато што су њима поверена Божја пророчанства. Шта то значи? Ако су неки били неверни, зар ће њихова неверност поништити Божју верност (*μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταρῦσει*)? Никако. Заправо Бог треба да се покаже / нека би се Бог показао истинитим, а сваки човек лажовом, као што је написано: *Да се ойравдаши у својим речима и да ѿбедити кага ѿи суде*“ (Рим 3, 1–4).

Надаље, у нешто другачијем контексту, у склопу својих инструкција, апостол Павле захтева од робова који су примили хришћанство да ради новог учења испоље ову врлину према својим господарима, и то у високом степену:

„Робови морају да се у свему покоравају својим господарима, да [им] буду услужни, да не противрече, да не проневеравају,

већ да показују сву добру верност (*πᾶσαν πίστιν ἐνδεικνυμένους ἀγαθῆν*) како би у сваком погледу украсили науку нашег Спаситеља, Бога“ (Тит 2, 9–10).

Ваља испитати још једно место у *Новом завету* за значење „верност“ именице *πίστις*, тамо где је она објекат глагола *τηρεῖν*, будући да је та конструкција *πίστιν τηρεῖν* већ посведочена код историчара Полибија као и код јеврејског историчара Јосифа Флавија:

„Јер ја већ себе приносим на жртву и време мога одласка је близу. Добру сам борбу извојевао, трку завршио, верност сачувао (*τὴν πίστιν τετήρηκα*). За будућност ми је припремљен венац праведности, који ће ми у онај дан дати Господ, праведни судија, не само мени него и свима који љубе његов долазак.“ (2 Тим 4, 6–8).

Од конкретних значења именице *πίστις* могу се са приличном сигурношћу уочити само два: „обећање“ и „доказ“. Судићи по броју потврда за њих – по једна за свако у целом *Новом завету* – у питању су ипак изоловани случајеви. С друге стране, индикативно је да се та два новозаветна конкретна значења налазе у обртима који су устаљени у претходне две претхришћанске традиције.

Прво ћемо навести пример за конструкцију *πίστιν ἀθετεῖν* „прекршити обећање“, коју апостол Павле користи у склопу својих поука за удовице:

„А млађе удовице одбијај (тј. не уноси у удовички списак), јер када их телесна жужда отуђи од Христа, желе да се удају. [Тиме] навлаче на себе осуду будући да су прекршиле прво обећање (*τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν*)“ (1 Тим 5, 11–12).

Други обрт *πίστιν παρέχειν* „пружити доказ“, који је посведочен код Полибија и код Јосифа Флавија, добија изузетан религиозни значај јављајући се у вези са

Христовим васкрсењем. Ево места где се апостол Павле на Ареопагу обраћа филозофски образованим Атињанима:

γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῶ ἢ ἀργύρῳ ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον. τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδῶν ὁ Θεός, τὰ νῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πάντας πανταχοῦ μετανοεῖν, καθότι ἔστησεν ἡμέραν ἐν ἣ μελλεῖ κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὤρισεν, *πίστιν παρασχῶν πᾶσιν ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν*. Ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν νεκρῶν οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ εἶπαν· ἀκουσόμεθά σου περὶ τούτου καὶ πάλιν.

„И ако смо, дакле, род Божји, не треба да мислимо да је божанство налик злату, сребру или камену, творевини људске вештине и замисли. Не обазревши се на времена у којима су царевале заблуде, Бог сада заповеда људима да се сви свуда покају, јер је одредио дан у који ће праведно судити људском роду преко човека кога је [за то] изабрао, пруживши свима доказ за [његов избор] тиме што га је васкрсао из мртвих. Кад су чули за васкрсење мртвих, једни су се ругали, а други рекоше: Чућемо те други пут о томе“ (Дл 17, 29–32).

У прилог оваквом схватању и преводу стоји тумачење: „*πίστιν παρασχῶν πᾶσιν ἀναστήσας αὐτὸν* (Gott hat den Mann Jesus zum Weltrichter bestimmt) *indem er allen einen Beweis* (für seine Eignung zu

diesem Amt) *dadurch erbrachte, daß er ihn auferweckte* AG 17, 31 (Bauer 1988: 1333; тако и ВДАГ 2000: 818; EWNT III 1992: 219–220). Важно је напоменути да два релевантна српска превода *Новога завета*, Светог архијерејског синода Српске православне цркве и Емилијана Чарнића, именицу *πίστις* на овоме месту преводе различито, као „вјера“, односно, као „поуздање“.

210

На српскословенски језик ова лексема је преведена именицом *вѣра*, односно, овај обрт синтагмом *вѣроу* подати. Прегледали смо девет српскословенских превода Апостола и то један из 13. века (Матичин апостол), три из 14. века (Деч 26, Деч 27, САНУ 55), два из 15. века (САНУ 281, САНУ 351) и три из 16. века (нбс 31, САНУ 280, Деч 30). Овом приликом навешћемо превод овог места из најстаријег Апостола које смо консултовали – Матичиног – уз потврде из осталих. Скраћенице су разрешене тако што су наредна слова спуштена на своја места и стављена у косе заграде, док су реконструисана слова стављана у стреласте заграде, задржана је оригинална интерпункција.

родъ оубо соуще б(о)жини
не по/д/(о)бакѣть оубо намъ
непщевати златѣ и сребрѣ
или каменаго начрътаниа
хоудож/д/ѣства и оумшлениа
чл(о)в(ѣ)чскага в(о)га соуща
по/д/(о)вна. лѣ/т/(ѣ) оубо
невѣ/д/(ѣ)ниа прѣзрѣ в(о)гъ
се оубо заповѣдакѣ н(ы)нѣ
чл(о)в(ѣ)комъ всѣмъ въздѣ
капати се. тако поставилъ к/с/(ѣ)
д(ѣ)нъ въ нъже хоцетъ сѣднати
въселенѣи правдою. моужемъ имъ
же нареклъ вѣроу подавъ всѣмъ
вск(ѣ)рѣшеник из мртвѣхъ.
слышавше же вскрѣшеник из

мртвы/х/(ѣ) швы роугахоу се нни
же г(лаго)лахоу да слышим те
пакы ш сѣмъ.

Реченица из Павлове беседе на Ареопату – *πίστιν παρασχών πᾶσιν ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν* – *јуживши свима доказ за [њејов избор] ѿиме шѣо ѿа је васкрсао из мртвѣх* – у осталим, за ову прилику испитаним Апостолима српске редакције, преведена је на следећи начин:

Деч 26: вѣроу давъ в'сѣмъ
вскр(ѣ)шъ нз' мр'твѣн/х/(ѣ);
Деч 27: вѣроу подакѣ всѣмъ
вскрѣснѣв ѿ мрѣтвѣхъ;
САНУ 55: вѣроу подакѣ всѣмъ
вскрѣснѣв ѿ мрѣт'вѣхъ;
САНУ 281: вѣроу подати всѣмъ
вскрѣснѣв ѿ мрѣтвѣхъ;
САНУ 351: вѣроу подакѣ все/м/(ѣ)
вскрѣснѣв ѿ мрѣт'вѣхъ;
нбс 31: вѣроу подакѣ всѣ/м/(ѣ)
вскреснѣв ѿ мрѣтвѣн/х/(ѣ);
САНУ 280: вѣрѣ подакѣ всѣмъ
вскрѣснѣв ѿ мрѣт'вѣ/х/(ѣ);
Деч 30: вѣрѣ подакѣ вѣсѣмъ
вѣскрѣснѣв ѿ мрѣтвѣн/х/(ѣ).

Наша реч *в(ј)ера* < прасл. *věra* (која је изворно ие. придев **iĕro-* поименичен у множини средњег рода) по пореклу је идентична придевима ирском *fír* и латинском *vērus* „истинит“ (Јлома 2002: 170; ЕСПЈ 1 2004: 292–293).

Конкретум *πίστις* у значењу „доказно средство, доказ“ – скрећемо пажњу на интерпретацију овог значења конкретума *πίστις*: „a token offered as a guarantee of someth. promised, *proof, pledge*“ (ВДАГ 2000: 818) – најшире је посведочен у филозофском домену, почев од предсokratовца Демокрита (*Democr. fr.* 125), па

преко Платона (*Pl. Phd.* 70b 1 d.) и Аристотела (*Arist. EN* 1172b 35 d.) до Диогена Лаертија (D. L. x 85, 8 dd.).

Осим ових потврда из дела филозофа, навешћемо још једно за овај рад интересантно место код историчара Полибија где именица *πίστις* у значењу „доказ“ долази као објекат глагола *παρέχειν*, будући да за обрт *παρέχειν πίστιν* „пружити доказ“ постоји паралела у *Новом завету*, у наведеној беседи апостола Павла на Ареопагу (дл 17, 31):

... Ἄρατος καὶ προτείνας Ἀντιγόνη
τὸν Ἀκροκόρινθον, κατεχόντων
Ἀχαιῶν τότε τὸν τόπον τοῦτον,
ἔλυσε μὲν τὸ γεγονός ἐγκλημα
πρὸς τὴν οἰκίαν, ἰκανὴν δὲ πίστιν
παρέσχετο τῆς πρὸς τὰ μέλλοντα
κοινωνίας, τὸ δὲ συνέχον,
ὄρμητῆριον παρεσκεύασεν Ἀντιγόνη
πρὸς τὸν κατὰ Λακεδαίμονίω
πόλεμον.

„...Арат је Антигону понудио Акрокоринт, који су тада држали Ахајци, и [на тај начин] ослободио себе кривице према [краљевској] кући; с друге стране, пружио је довољан доказ да ће убудуће бити поуздан савезник и, што је најважније, обезбедио Антигону базу за рат против Лакедемоњана.“ (Plb. II 52, 4).

Надаље, у делима хеленизованих јеврејских писаца недвосмислено се издваја и именица *πίστις* у своме конкретном значењу „доказ“. Тако синтагму *παρέχειν πίστιν* „пружити доказ“, Јосиф Флавије у два наврата користи у својим *Јеврејским списанима* (Josephus Flavius

Antiquitates Judaicae II 217 dd.; xv 260 dd.). За овакву употребу постоји паралела како у класичној (горе наведена и преведена потврда код Полибија), тако и новозаветној традицији (дл 17, 31).

Усуђујемо се да претпоставимо да апостол Павле овде можда смишљено употребљава конкретум *πίστις* „доказ“ како би своју проповед о *Јеванђељу* приближио ученим филозофима („А неки од философа епикурејца и стојичара препираху се с њим...“ – дл 17, 18), будући да је то конкретно значење, како смо горе изложили, најсвојственије управо филозофском домену. Тај утисак о Павловој смишљеној употреби филозофских термина појачава и појава на овом месту неутрума *τὸ θεῖον*, *par excellence* филозофског термина, који је, што је такође индикативно, хапакс у *Новом завету*. Осим тога, неутрум *τὸ θεῖον* не јавља се у *Сейтшајиниши* (Baier 1988: 719). Израз *божанство* у датом преводу пишемо малим словом управо с обзиром на коментар који је овде дат.

Чак и ако се сматра да позната фраза говора апостола Павла на Ареопагу представља Лукину прераду (Зизиулас 2008: 66), остаје чињеница да апостол Павле с лакоћом позајмљује појмове и изразе из хеленске књижевности и филозофске традиције (Зизиулас 2008: 69–78). Ово пак сведочи да јелинско образовање не само да није било страна апостогу Павлу, већ да га он и примењује у излагању вере у Васкрслога Христа. Обрт с лексемом *πίστις* из беседе на Ареопагу је још једна потврда те чињенице. Преводилац Новозаветног текста на словенски књижевни језик чини, у одређеним границама, успешан покушај у транспоновану текста на нови књижевни језик.

[MILOSAV VESOVIC, ZORAN RANKOVIC]

On one Meaning of the Lexeme πίστις in the Epistles of St. Paul the Apostle

In his Areopagus epistle, St. Paul the Apostle used the lexeme πίστις denoting a meaning that the Athenian philosophers were familiar with – „a proof“. This meaning of the word was often found in the Hellenic tradition (Democritus, Plato, Aristotle, Diogenes Laertius, Polybius, Josephus Flavius). The equivalent in the Serbian Slavonic language, as used in the aforementioned epistle, can be understood as “proof”.

212

Извори:

- Матичин апостол – последња четвртина 13. века; пергамент; Библиотека Матице српске Рс 184.
Дечани 26 – прва четвртина 14. века; пергамент.
Дечани 27 – 1360/70.
САНУ 55 – 14. век; Српска Академија наука и уметности Рс 55.
САНУ 281 – друга четвртина 15. века; Српска Академија наука и уметности Рс 281.
САНУ 351 – друга четвртина 15. века; Српска Академија наука и уметности Рс 351.
НБС 31 – 1514.; Народна библиотека Србије Рс 31.
САНУ 280 – 1536.; Српска Академија наука и уметности Рс 280.
Дечани 30 – друга четвртина и крај 16. века.

Литература:

- Bauer 1988 : Bauer W. Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur, 6., völlig neu bearbeitete Auflage, hrsg. von K. Aland u. B. Aland. – Berlin : New York 1988.
VDAG 2000 : Arndt W. F. / Gingrich F. W. / Danker F. W. A Greek-English Lexicon of the New Testament and other Early Christian Literature, third revised edition (based on W. Bauer's Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur, sixth edition). – Chicago : London 2000.
EWNT 1992 : Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament 1–111, hrsg. von H. Balz und G. Schneider. – Stuttgart : Berlin : Köln 1992.
ЕСРЈ 2004 : Фасмер М. Этимологический словарь русского языка 1–4. Перевод с немецкого и дополнения академика РАН О.Н. Трубачева. – Москва 2004. – 4-е издание.
Зизиулас 2008 : Зизиулас, Јован. Јелинизам и хришћанство. Превео др П. Драгутиновић. – Београд 2008.
ЛЕН 2003 : Lust J., Eynikel E., Hauspie K. A Greek – English Lexicon of the Septuagint. – Stuttgart 2003.
Лома 2002 : Лома, Александар. Пракосово. – Београд 2002.